

ДО ПИТАННЯ ІСНУВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ТА СУБ'ЄКТИВНОЇ ДУМКИ ЯК УНІВЕРСАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ

Боговик О. А.

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна

У статті проаналізовано категорію «думка» із урахуванням її існування на перетині філософії та лінгвістичної науки. Вказуючи на неоднорідність цих понять, автор виокремлює семантичні категорії «вважати» і «знати», закріплюючи їх за сферами думки-оцінки і знання відповідно. Йдеться про два аспекти знання: знання об'єктивне, або істинне, і суб'єктивне, в істинності якого впевнений носій, але яке може збігатися чи не збігатися з реальністю.

Ключові слова: семантичний примітив, думка, знання, предикат.

Bohovyk O. A. To the existence of objective and subjective thought as universal category. The article is devoted to the analysis of such linguistic category as "thought". Review of this issue is carried out on the crossing of philosophy and linguistic sciences. To point the heterogeneity of these concepts, an author distinguishes two semantic categories which are fastened after the spheres of idea-estimation and knowledge. There are two aspects of knowledge: objective or true knowledge and subjective knowledge. The last one presents true knowledge for speaker but may not coincide with reality. "Thought" isn't guarantee of knowledge but it's subjective point of view that is based on certain knowledge. On the contrary, faith does not require verification. It is not the question of truth. Connection among designated categories such as "thought", "knowledge" and "faith" is not permanent. They influence each other in a process of personality's mental development.

It is marked the contrast between objective and subjective thoughts by the example of knowledge verbs' polarization. However, the contrasting of these predicates is not so bright. "Objective" opinions are not fully objective, on the other hand "subjective" opinions can be used to show objective point of view. The verbs which are used to express mental process of a human being are represented in different combinations and proportions.

Key words: semantic primitive, meaning, knowledge, predicate.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Протягом усього існування філософія вивчала людське знання і пізнання через протиставлення категорії думки й знання. Первинним вважалося знання як базис істинності, вторинним – думка як така, що допускає помилковість суджень. Неоднорідність аналізованих понять, а також належність думки та знання до групи семантичних примітивів, що неминуче приводить до появи різнотлумачень, визначило актуальність дослідження теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні роки розгляд філософських питань все більше цікавить лінгвістів. Такий інтерес зумовлений вірою, що розв'язання філософських питань можливе крізь призму використання мови. Такий підхід отримав назву *лінгвістична філософія*. Його походження пов'язують з іменем філософа Платона. Вважалося, що правильне розуміння структури мови є ключем для розв'язання різноманітних філософських проблем.

Серед лінгвістів, які присвятили свої наукові розвідки вивченню категорії *думки*, варто згадати імена вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Ю. Апресяна, Н. Арутюнової, Т. Булигіної, З. Вендлера, М. Дмитровської, А. Залізняка, Б. Левіна, О. Падучевої, М. Піменової, Г. Сильницького, І. Шатуновського, Дж. Урмсона та ін. Цю філософську категорію в мовознавстві вивчали в діахронічному (Т. Карлова, В. Кодухов), семантико-

синтаксичному (Н. Магас, Л. Васильєв, Ж. Соколовська), когнітивному, або логіко-лінгвістичному (Я. Мудрак, В. Гак, Н. Рябцева), зіставному (О. Тищенко, І. Ділай) аспектах.

Формування мети і завдань статті. Мета пропонованої статті – спроба аналізу зв'язку лінгвістичної категорії *думки* із філософським вченням. Досягнення поставленої мети передбачає вивчення уживання предикатів пропозиційного відношення для визначення універсальної категорії об'єктивної та суб'єктивної думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші дослідження категорії *думки* та її зв'язку зі знанням знаходимо у роботах досократика Ксенофана. Так, знання істинне він співвідносить із Божим промыслом, людині ж лишається лише здогадка або думка. Адже навіть натрапивши на знання абсолютне, людина не в змозі зрозуміти, що воно є істинне [6]. У Параменіда знаходимо першу класифікацію категорії знання та її співвіднесення із реальністю через зв'язок чуттєвого сприйняття з думкою, а мислення – зі знанням [12, 380]. У Платона різниця між знанням та думкою полягає у віднесенні першого до пізнання розумом, а другого – до видимого, очевидного. Індивід отримує знання інтуїтивно або дискурсивно, думка ж формується за допомогою віри або здогадки [7, 232].

Першим філософом, який пов'язав думку зі знанням, став Ксенократ. Він вказував на чуттєве сприйняття як вид пізнання [12, 380]. У роботах

Аристотеля пізнання постає як безпосередньо-інтуїтивне або дискурсивне. Останнє філософ характеризує як точне знання, якщо воно співвідноситься із думкою, яка має ймовірний характер [2, 347–532].

Протиставлення думки і знання стало основою до виокремлення категорій у філософській науці та формуванні проблем теорії пізнання. Зокрема, Кант виокремив три рівні істинності пізнання: думку, віру, знання. Думку розглядав як свідоме визнання чогось істинним, але недостатнє із суб'єктивної або об'єктивної точки зору. Віра має достатньо суб'єктивних підстав для розуміння, але брак об'єктивних. Лише знання є достатньо суб'єктивним і об'єктивним щодо визнання істини [5, 481].

Висновуємо, що якщо наші переконання неправильно відображають реальність, то вони хибні, якщо ж вони репрезентують реальну картину, то визначаються істинними. Отже, думка не є гарантом достовірності знання, а лише суб'єктивним сприйняттям, яке засноване на певних знаннях. На протидію цьому віра не вимагає верифікації, а питання про істинність не виникає в жодному разі. Взаємозв'язок думки, знання і віри далеко не постійні категорії, адже вони можуть перетікати одна в одну за умови ментального розвитку особистості. Спостерігається такий взаємозв'язок: знання сприймається як істинне твердження; суб'єктивне або об'єктивне знання підлягає сумнівам, потребує доказів; доведене нове знання породжує нову думку щодо сприйняття його як істинного. Думка сприймається як недоведене знання, наприклад: гіпотеза потребує доказів, проведення наукових експериментів. Думка породжує віру, яка, за умови достатньої кількості доказів, стає знанням. Таким чином, ментальний стан людини складається із когнітивно-пізнавального стану та когнітивно-мислинного, які можуть перенаправлятися: істинне знання стає хибним, а гіпотетичне – новим знанням [8, 272].

Від філософського осмислення категорії *думки* перейдемо до її лінгвістичного сприйняття.

Основною відмінністю знання від думки дослідники називають його фактивний зміст, що характеризується наявністю пресупозиції істинності знання, «тобто збереження властивості істинності підпорядкованої пропозиції навіть за умови її заперечення» [1]. Інакше кажучи, знання можливе тільки в разі, коли йдеться про факт об'єктивної дійсності, реальний предмет чи об'єкт. З іншого боку, людина сама визначає, знає вона щось чи лише має певну думку щодо чогось [10, 62]. Імовірно, ми сприймаємо суб'єктивне знання, яке може набувати статусу об'єктивної істини.

Протиставлення категорій *думки* та *знання* знаходять своє відображення в конкретних лексичних чи ж бо граматичних опозиціях. Розглянемо випадки існування таких протиставлень.

Звернемося до ментальних предикатів знання *радити* – *рекомендувати*, різницю в семантиці яких вміщено у взаємозв'язку «думати – радити», «рекомендувати – знати», пор.: «А коли я здивувався, то порадила подумати, бо все дуже просто, і я сам колись здивуюся, що не здогадався» (1, 36); «Для того, щоб запобігти руйнуванню цивільного

життя, ... німецький вчений рекомендував урядам час від часу приголомшувати «моменти і форми ізоляції» за допомогою «війни...» (2, 64). Отже, знання передаються від мовця до слухача, тобто не є персоніфікованими, а думка має суб'єктивний характер.

У лінгвістиці визначають два види думки: *думка-оцінка* та *думка-припущення* [3, 47–56]. *Думка-оцінка* має суб'єктивне розуміння, тобто не протиставляється знанню, а виводить його на рівень суб'єктивного знання: «Я певен, що кінь знає хвилини натхнення» (3, 68). Автор упевнений в істинності своєї оцінки, але сприйняття іншою людиною не обов'язково буде тотожним. Уживання предикатів думки наголошує на суб'єктивному характері повідомлюваного, без претензії на визнання такого судження як істинного, напр: «Георгій вважав, що цей тотем (сокіл-сапан) дає йому свою швидкість, точність і силу духу» (4, 24). Опозицію *думка-оцінки* та *думки-припущення* можна представити у вигляді моделі: суб'єкт вважає, що повідомлюване *має існувати*, та суб'єкт вважає, що повідомлюване *ймовірно має існувати*.

Розглянемо опозицію предикатів думки *думати* і *вважати*, які відносимо до об'єктивного і суб'єктивного знання відповідно. Об'єктивна думка відображає певний фрагмент дійсності або вважає його дійсним, суб'єктивна – створюється самим мовцем [9, 127]. Наприклад: «Так думаю я, Володимир Шкварчук, що дослідив уже сотні справ у архівах обласного Комітету Державної Безпеки...» (5, 225); «Біда нашої нації в тому, що кожен *вважає*, що він – великий спеціаліст у галузі політики» (4, 34). Варто підкреслити, що антонімічність семантики зазначених предикатів не абсолютна, а подекуди зазнає розпливчатого сприйняття. Так само вважаємо доречним наголосити на двоїстій природі об'єктивних та суб'єктивних суджень у цьому випадку. Хибним є твердження про об'єктивні судження як *повністю об'єктивні*, а суб'єктивні – такими, які *позбавлені об'єктивності*. Так, відображально-об'єктивні та творчо-суб'єктивні аспекти перехрещуються у процесі мислення. У певних контекстах протиставлення предикатів *думати* і *вважати* повністю втрачається, напр.: «Я віруюча людина і *вважаю*, що має діятися воля Божя» (1, 18); «Невже ти *думаєш*, що я до тебе *через нього?*» (4, 311).

Певного семантичного забарвлення набувають предикати *думки* у третій особі однини теперішнього часу. Наприклад, у реченні «В Юрчика ми *збиралися* не можемо тому, що його мати *вважає*, немовби я навчаю його різних поганих штук» (6, 23) *вважати* з'являється в контексті верифікованої пропозиції для передавання чужого висловлювання, а оповідач не має власного уявлення про істинність такого судження. У реченні «Вона була настільки наївна, що *думала*, буцім книги й рукописи теж мають своє місце, і вона його знаходила там, де підказувала їй *інтуїція*» (1, 182) передавання чужого сприйняття повідомлюваного за допомогою предиката *думати* вказує на те, що мовець сприймає цю інформацію як хибну [4, 192].

До типового прикладу суб'єктивної думки уналежнюємо такі, у яких домінує «творчий» аспект та

вміщено оцінний компонент, напр.: «*Я вважаю, ми з тобою достатньо довго листувалися, щоб зрозуміти, що нам буде цікаво разом*» (1, 53). Формування оцінки в цьому випадку підкреслює власний погляд мовця на те, що відбувається. Говорячи про оцінні предикати, варто згадати про гедоністичну оцінку, яку не сприймаємо істинною або хибною, адже вважаємо їх не твердженнями, а лише лексичним вираженням певних психічних станів: «*Мені було, навпаки, приємно думати, що ось доволі стільки спокус, а я твердий, як камінь*» (1, 68). Отже, думка і оцінка перехреснюються, але не збігаються. Існують думки, які уживаються без оцінного компонента (гіпотеза, невпевненість тощо) або з оцінним компонентом, що не виражає думки (емоційні, гедоністичні та ін.).

Оскільки мислення людини звернене вперед, то саме категорія *думки* постає як основа для створення в ментальному світі людини ідеї майбутнього у вигляді передбачень, гіпотез або здогадок. Саме тому основні предикати *думки* уживаються в реченнях у майбутньому часі із модальною можливістю.

Так, мовознавець З. Вендлер зазначав: «Вимоги, які я повинен виконати, якщо хочу показати, що справді знаю щось, ... стосуються не майбутнього, а теперішнього чи минулого: очевидно, що про майбутнє я можу лише мати ту чи ту думку» [11, 396].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Предикати *думки*, які розглянуто у пропонованій статті, досить не однорідні в семантичному аспекті, вони віддзеркалюють осмислення людиною власного процесу мислення. Імовірно, зближення значень знання та мислення відбувається на ґрунті визначеного компонента суб'єктивності знання, яке для мовця може мати статус об'єктивної істини. Дослідження лінгвістичних засобів висловлення думки видається актуальним і перспективним, адже допомагає віднайти, як мова впливає на розуміння та структурує інтелектуальну діяльність особистості. Розгляд категорії *думки* на перетині філософії та лінгвістичної науки визначає місце і функції мови у процесі формування світогляду людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Системообразующие смыслы «знать» и «считать» в русском языке / Ю. Д. Апресян // Русский язык в научном освещении. – М., 2001. – № 1. – С. 5–26.
2. Аристотель. Томика / Аристотель : Соч. в 4-х томах. – М. : Мысль, 1975. – Т. 1. – С. 347–532.
3. Дмитриевская М. А. Знание и мнение : образ мира, образ человека / М. А. Дмитриевская // Логический анализ языка : [Избранное. 1988–1995]. – М. : Индрик, 2003. – С. 47–56.
4. Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее представления / А. А. Зализняк. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 672 с.
5. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант. – М. : Мысль, 1994. – С. 480–481.
6. Нехаев А. В. Когнитивные функции мнения : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / А. В. Нехаев. – Тюмень, 2006. – 28 с.
7. Платон. Государство / Платон // Государство. Законы. Политик. – М. : Мысль, 1998. – 288 с.
8. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект / Н. К. Рябцева. – М. : Академия, 2005. – 640 с.
9. Шатуновский И. Б. Думать и считать : еще раз о видах мнения / И. Б. Шатуновский // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М. : Наука, 1993. – С. 127–134.
10. Prichard H. A. Knowing and believing / H. A. Prichard // Knowledge and belief / [ed. by A. Phillips Griffiths]. – Oxford University Press, 1968. – P. 60–68.
11. Vendler Z. Telling the Facts / Zeno Vendler // Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language : [ed. by P. A. French, etc. Minneapolis]. – University of Minnesota press, 1979. – P. 220–232.
12. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 840 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Винничук Ю. П. Весняні ігри в осінніх садах / Ю. П. Винничук. – К. : Серія «Авторські зібрання», 2016. – 320 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Сочинения / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Гос. изд., 1934. – Т. 7 : Философия права / [пер. Б. Столпнера]. – 380 с.
3. Гончар О. Т. Твори : в 7 т. / О. Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 4 : Людина і зброя; Циклон. – 588 с.
4. Гримич М. В. Егоїст : [роман] / М. В. Гримич. – К. : Дуліби, 2006. – 319 с.
5. Дрозд В. Г. Листя землі : у 2-х кн. / В. Г. Дрозд. – К. : Києво-Могилянська академія, 2012. – Кн. 2. – 624 с.
6. Смілянський Л. І. Сашко / Л. І. Смілянський. – К. : Веселка, 1989. – 229 с.